

1863:

Török László - Dájbukát Anna
Tompos Gergely - Aszlány Mária
Zakariás Ferencz - Zakariás Erzsébet

1864:

Burnáz Lukács - Szállasi Katalin
Szállasi Antal - Lukáts Terézia
Papp Dávid- Jankovits Katalin
Jakabfi Ferencz - Izsáj Anna
Medgyesi Antal - Szentpéteri Mária
Haller József - Kis Anna
Dittrich Sámuel - Hamari Katalin

1865:

Ágotha Miklós - Szentkovits Terézia
Zakariás Emánuel - Szentpéteri Margit
Dániel Vártán - Dájbukát Mária
Széll Gyula - Fark Terézia
Mihály Károly - Fleischer Anna

1866:

Kapálb Márton - Lang Sára
Szentkovits Ferencz – Schedelmájer Anna
Bileczky László - Hatlasi Borbála
Istvánfi István - Csiki Mária
Sogelgya József - Kendefy Terézia
Szentpéteri Antal - Szabó Terézia
Lukátsfi János - Meskó Regina
Roska Antal - Nagy Mária
Ágoston József - Ajváz Anna
Sellikán Ferdinánd - Dsokebin Johanna
Kozocsa Antal - Pap Mária
Keresztes (Azbej) Gergely - Alexa Mária
Slákovits József - Pap Veronika
Zakariás József - Zakariás Jozefa

*****

Kabdebó Lóránt

Hol is lettem magyarörmény?

Mint a Kárpát-medence: a Kaukázus vidéke. Régi dicsőségre emlékező kis népek. Sokszor egymás ellen is fordulók. Ami közös: nagy népek támadásaival szemben az európai kultúrát védelmezők. Örményország volt a világon az első állam, ahol a IV. század első éveiben a kereszténység államvallássá válhatott, megelőzve Nagy Konstantin döntését a Római Birodalomban.

Bárha ma ismét önálló államként létezik Örményország, mégis az örmények számbelileg nagyobb része a határokon túl él, szomszéd népek fennhatósága alatt és kint a nagyvilágban, a diaszpórában. Ennek egyik hullámaként érkeztek az erdélyi fejedelemségbe a XVII. században a Krím-félszigeten és Moldván át azok az örmények, akik ma magyarörménynek

tartják magukat. Az egyébként nem nagy hírű Apafi Mihály fejedelem telepítette le őket az erdélyi tatárjárás után felégetett városokban. Az ezerhatszázas évek végén, illetőleg az ezerhatszázadok elején két barokk város épült Európában „közövel vonalzóval”, az egyik az elpusztított Szamosújvár helyén, a másik kicsit később a Finn-öböl mocsarain, a Néva torkolatában egy nagyratörő cár lélegzetvételeként: Szentpétervár. Nagy Pétert a történelem kiemelkedő személyiségként tartja számon, hol szentként, hol örült zsarnokként, feljegyezve, hogy az új város építése a finnek jó részének pusztulását okozta. Egy tény: Szentpétervár utat nyitott az oroszoknak Európába, egy sokfelől veszélyeztetett országból ezen a ki-belézésen keresztül válhatott Oroszország birodalomná. Előtte hol a lengyelek, hol a tatárok jártak náluk ki-be, le s fel, országszerte tova; Péter új fővárosa az európai nagyvárosok egyikeként biztosította a kontinens vérkeringésében való részvételüket.

Apafi Mihályról ugyanezt nem mondhatja el a történetírás. Mégis kellett valami legyen ebben a korábban nem is főnemes emberben, ami - ha nem is személyiségének, de munkálkodásának eredményét - maradandóvá tette. A török nevezte ki fejedelemmé, élete vége felé már a Habsburgok felügyeletét kellett elismernie, amikor közben önálló fejedelem lehetett volna, felesége és kancellárja uralkodott helyette - de ő néhányszor mégis, szinte anonim módon beleszólt országa sorsába. Mert, kérdezem, miért pont őt tették meg a törökök a krími rabságból hazatérő magyarok közül fejedelemnek a kevély és nagyravágyó, de kegyvesztett II. Rákóczy György, vagy a fejedelemségre törekvő fővezér, szintén krími fogoly Kemény János ellenében? Azt mondják, jól bánt az embereivel, és gondjukat viselte, segített lelküknek elviselni a rabságot. Aztán feljegyezték, hogy a tatárok által elpusztított korábbi főváros, Gyulafehérvár helyett Nagyenyedre telepítette a Bethlen Gábor alapította főiskolát; majd pedig, amikor Sárospatakról kiűzték a református iskolát, azt Gyulafehérvárra mentette. És amiért a magyarörmények *bölcs* fejedelemként emlegetik: letelepítette a menedéket keresőket, a szász városok mellé társítva az örmény polgárok megteremtette városokat. Lehet, hogy ironikusan címezi Jókai az Apafi korában játszódó regényét, de valahogy mégiscsak az marad a nemzeti tudatban ez az időszak: *Erdély aranykora*. Gyerekkoromban olvastam a regényt, azóta izgat a címbe rejtett paradoxon.

De volt nekem mint diáknak és mint kezdő tanárnak is egy kollégám, egyidőben bűnrössz, gyenge kezű igazgatóm, aki azt mondogatta: mi lenne a diákokkal, ha csak kiváló és színvonalat tartó követelő tanárok tanítanának. Kellenek olyan órák is, amelyeken pihenhetnek a diákok. Én például a Szabó Lőrinc-monográfiám első kötetét (ez lett a kandidátusi értekezésem is) az ő nyugalmat tartó „uralma” alatt készíthettem el. Lehet, hogy Apafi is imígyen volt „bölcs” uralkodó?

Meg még egy meggondolkoztató magyarázat - az iskola-teremtőről. A londoni Tower egyik termében, ahol megölték az akkor már fogoly, egész életében alig-király VI. Henriket, a cambridge-i Eton College és King's College mindenkori diákjai halála napján évente tisztelgő látogatást tesznek, gyertyát gyújtanak, és ahol elvázott liliumot és rózsát hintenek emlékeztetére. Mert ez az árnyékkirály volt olyan hatalmas intellektusú személyiség, hogy megalapítsa az angol kultúra egyik nemzetközi elismertségű felnevelő otthonát. Shakespeare háromrészes drámája, és ellenében a világ egyik legfontosabb tudományos műhelyének ötödfél évszázados története. Mindkettő impozáns alkotás.

Erdély aranykora? Az örmények letelepítése után valóban elkezdődik valami - nevezzük Erdély svájcságának? -, ami egy sajátos kultúrát alakított évszázadokon át. Kós Károly monográfiája rögzíti szellemiségét, művészetének egyediségét, és Bánffy Miklós regénytrilógiája írja le darabokra szaggatását.

A magyarörmények több mint három évszázad alatt úgy váltak magyarrá, hogy származásuk öntudatát megtartották: a befogadó nemzet legjobb polgáraivá igyekeztek válni, minden sorsdöntő és minden békés időszakban egyaránt. Csak megjegyzésként: az aradi tizenhárom között két örmény tábornok is volt, Kiss Ernő és Lázár Vilmos. Nyelvüket az

évszázadok során azonosították a befogadó nemzetével, de vallásukat megtartották. Van erre is példa a nagyvilágban: az írek az „ellenség” rájuk kényszerített nyelvén lettek világhírűek, nem egy Nobel-díjas író adta az angol nyelvű világirodalomnak. De katolikus vallásukat mindmostanáig tartják. Az örmények legfeljebb „unitussá” váltak, az európai katolicizmus-hoz csatlakoztak, kialakítva a maguk *örmény katolikus egyházát*. Ahhoz a római pápát elismerő egyházi szervezethez tartoznak (és itt most már személyesre fordítsam a szót: tartozunk), amelynek Velence egyik szigetén egyeteme is van, és Bécsben kolostora.

A Kabdebók neve feltűnik Szamosújvár régebbi, úgynevezett Salamon-templomának donátorai között. A név ragadványnév, a moldvai átkelés emléke: románul „ökröfjet” jelent (latinul: caput bovis). *Jeszaján* lehetett örmény őseink neve, annak tükörfordítása ragadt meg az új hazában is.

Nagyapám Vasasszentiványt volt jegyző, ott élt a családi birtokon. Apám bátyja, Kabdebó Gerő Trianon után is otthon maradt, 1940-től a magyar időben főszolgabíró lett. A Cegei-tó partján szomszédja volt az író Wass Albertnek, özvegye a háború után is sokáig levelezett az Amerikába szakadt szomszédal. Apám harminchat hónap frontszolgálat után Budapesten szerzett mérnöki diplomát, és mind ő, mind unokatestvére, a festő Barcsay Jenő Magyarországra települtek. Apám vidékre vágyott, ahol erdők és hegyek között élhet, a Szamosújvárról Gyöngyösre költözött latintanári nagybátyja szerzett a városi közműveknél állást a számára. A Mátra víz- és villanyellátása az ő nevéhez fűződik. Olyan állást keresett, amely állandó lakhelyet biztosít a számára. De a „szocializmus” a várost is megmozgatta. Az évszázados városi polgári közösségeket szétrobbantotta: a város mérnökét más városokba, előbb Egerbe, majd Miskolcra helyezték. Így kerültem én magam is, most már ötvenegy éve Miskolcra, ahol egy évtizedig középiskolában tanítottam, évtizedeken át irodalmi folyóiratok szerkesztésében vettem részt (Napjaink, Új Holnap), majd visszahívtak, szervezzem meg a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karát, ennek lettem első dékánja. Jelenleg az MTA által támogatott Szabó Lőrinc Kutatóhelyet irányítom, célunk az egyik legnagyobb magyar klasszikus beemelése a nemzeti irodalom kánonjába, életműve teljességének publikálása.

Erről jut eszembe, a talpasi Kabdebó család egyik tagjának az Üllői úton a Nagyvárad térnél van emléktáblája, Budapest főépítésze volt a régebbi századfordulón, neki köszönhetjük a főváros arculatát. Lakásában pedig többször megfordult egy gyermek, akit az 1956-os forradalom tovább sodort nyugatra, láttam az ő teremtését is, Dublin közelében: a Maynooth University könyvtárosaként ő építette meg és rendezte be a II. János Pál pápáról elnevezett újabb könyvtárcsodát. Hívták haza, az Akadémia akkor elárvult igazgatói székébe. Jött is volna boldogan, de fiatal felesége, az ír nemzeti filharmonikus zenekar neves hegedűse, nem hagyhatta el hivatását. A kisváros temetője mellett vezet az autópálya, odamutat: tudod, ez is szép temető, már megbarátkoztam vele.

Azóta mindketten átestünk egy-egy többeres by-pass műtéten. Telefonon figyeltük egymás vergődését. Úgy látszik, tartogat minket az Isten valamire. Tamás azóta a magyar irodalom szerves része lett: Duna-regénye a magyarság megmaradását kíséri a vészek sorában. Az ő útja Talpas-Baja-Dublin útvonalon vezet vissza, haza.

1944 őszén a harmadik elemet elkezdve átélhettem az örmény város pusztulását. Gyöngyösön keresztül menekültek a szamosújvári örmények. A háború után nagybátyám, hazafelé jövet, Gyöngyösön halt meg, sokáig ott is volt eltemetve, családja egyik vejük hívására a Dunántúlra költözött, özvegye halála után sírjaikat egyesítették. Addig a gyöngyösi katolikus temetőben nyugodott Szamosújvár Trianon előtti utolsó (Minorich Albert) és 1940 utáni első (és egyben utolsó) főszolgabírája. Nemrég öreg kollégám, Miskolc történésze, aki ifjú korában Erdélyben református lelkész volt, átadta egyik hivatalos levelének másolatát, amelyet annak idején nagybátyámnak küldött.

1975-ben feleségemmel, fiaimmal végigjártuk őseim világát. Vasasszentivánra elkísért a szintén magyarörmény Lászlóffy Aladár. A román faluban ő volt a tolmácsunk. Még állt

nagyapám háza, az idősebbek még emlékeztek „Jancsi”-ra, apámra. Szeretettel és tisztelettel beszéltek apámról és a családról. Mutatták, hol nyugszik apám tüdővészben elhunyt öccse, és mondták, hogy fent a dombon, ott vannak a családi síremlékek. Szerintük rendben vannak. Felmentünk. Siralmas látvány fogadott. A sírkövek dülöngéztek, a moha belepte a neveket.

Egyszer csak Ali felkiált: „Mit adsz, ha megtaláltam ősanyád síremlékét!?” És ujja begyével tisztogatja a ledőlt kőbe faragott nevet: Vertán Tekla. Barcsay Jenő nagyanyja, nekem dédanyám.

Visszatértünk után Páskándy Géza kérdezi: „És a börtönt láttátok?” Persze - felelem -, megnéztük Rózsa Sándor sírját is. És kezdem mondani, mi közöm van mindehhez. Hiszen szamosújvári legenda szerint a késő öregkort megért betyár fejét halála után felküldték a „királynak” - apám is így mondta, a gyöngyösi latintanár is, de még Barcsay Jenő is így tudta; szerintem valamilyen múzeumba legfeljebb. Kovrig doktor, az említett latintanár apósa, nekem dédapám, a nagyhírű tisztiorvos vágta volna le a fejét, hogy el lehessen küldeni. Mire Géza szomorúan-élesen hozzáteszi: „Mert 1956 után három évig én is ott raboskodtam. A többi hármat a Duna-deltában.”

Jártam Szuzdalban, a Volga-Káma könyökben; az ősi szláv város közelében van egy kastélyszerű épület, ez volt a későbbi moszkvai nagyfejedelmek ősi fészke. Örmény építészek tervezték. Valóban emlékeztet Örményország épületeinek csodáira. És akkor eljátszottam a gondolattal: hol is lettem én magyarörmény? Ha kilépünk a most-pontokra szakadt időből, és a történelem felett egybeálmodjuk a létezést, akkor már ott laktak a valahai magyarok, ott építettek kastélyt örmény mesteremberek, arrafelé vérezett el, fagyott meg a közelmúltban egy magyar hadsereg (benne anyai nagybátyámmal), és én most (mármint akkor!) uborkát eszem a modern konferenciaterem étkezőjében. Öreg kollégámmal akkori magyar irodalmi aktualításokról beszélgetünk. Közben azon gondolkozom: mikor találkozhatott bennem először a magyar az örménnyel? Miért is történhetett mindez? Mi dolgom lehet ezen a világon?

Barcsay Jenő halálakor Londonban voltam, akkor készítettük Határ Győzővel később háromkötetesre szaporodott, *Életút* című életrajzi visszaemlékezését. A BBC magyar adása megtisztelt azzal, hogy az én nekrológomat olvasta fel. Győző leült a mikroprocesszora mellé, és kijelentette; „Diktáld, majd én gépelem” Egy élő klasszikusnak gépbe diktálni!

Végül elkészült. Bennem mégis utolsó találkozásunk emléke él: a Margit kórházban feküdt, feleségem, Marica kezébe adta fiaim fényképét. Az egyik motorozott, majd autókkal foglalkozik, a másik tornász volt, majd artista lett, így világot járhatott, a Kaukázusból hozta akkor nemrég ezüstuszkárunkat, Beppót; a kiskutya még majdnem fekete volt, mert a pej kancák és az ezüstuszkárok feketén születnek. Jenő bácsi csak nézi a képet, majd büszkén simogatni kezdi, és mondogatja, magyarázva hűgának, Erzsike néninek; „Szép örmény fiúk.”

Azóta fiaim felnőttek, az egyik szociológus, a másik közgazdász és építész, már ők a szülők, két fiú és két lány unokám felelősséggel gondolkozó szülei. És a lányok, Fifi és Lulu mondják Szabó Lőrinc verseit. Mintha testvérek lennének, pedig unokatestvérek. A nagyobb rutinosan kiáll, járt már a miskolci városháza dísztermében és a stockholmi Magyar Házban is. A kisebb még csak Bián szerepelt, meg most a Petőfi Irodalmi Múzeumban; segítséget kérően néz a nagyobbra, mit kell ilyenkor tenni. Az meg biztatóan kezdi, szájába adva a sorokat. Hál'Istennek szeretik egymást.

A közönség ezt az egymásba kapaszkodást, a bizalomra válaszoló biztonságot ünnepli. Utóbb majd mindenki ezt emlegeti. Lehet, hogy azért lettem, hogy én is erre figyeljek?

Utánnymás a Napút c. folyóirat 2003. augusztusi számából (V. évfolyam 6.)

*****